

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ

REZUMAT TEZĂ DOCTORAT

COORDONATOR:
Prof.univ.dr.pr. Gheorghe ISTODOR

DOCTORAND:
Pr. Nicolae Gh. DORIN

CONSTANȚA
2016

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ

GLOBALIZARE ȘI ECUMENISM AZI

COORDONATOR:
Prof.univ.dr.pr. Gheorghe ISTODOR

DOCTORAND:
Pr. Nicolae Gh. DORIN

CONSTANȚA
2016

CUPRINS

INTRODUCERE	4
CAPITOLUL I - EVOLUȚIA ISTORICĂ A RELAȚIEI BISERICĂ- SOCIETATE ÎN EUROPA. DILEME ȘI PROVOCĂRI	13
1.1. Religia în societatea tradițională.....	14
1.1.1. Statul confesional. Unitate de credință, unitate politică.....	14
1.1.2. Toleranța religioasă anterior revoluției franceze	18
1.2. Religia în societatea modernă.....	21
1.2.1. Epoca modernității. Religie și naționalitate.....	21
1.2.2. Revoluția franceză și breșa apărută în relația religie-societate	24
1.2.3. Religia salvează națiunea: perspective critice.....	26
1.2.4. Ortodoxia și celelalte religii.....	30
1.3. Religia în societatea post-modernă.....	32
CAPITOLUL II - GLOBALIZAREA ȘI IMPLICAȚIILE EI ÎN VIAȚA RELIGIOS-MORALĂ.....	41
2.1. Globalizarea: dificultatea unei fuziuni de orizonturi cu elemente identitare	42
2.1.1. Introducere în fenomenul globalizării în perspectiva unei înțelegeri exhaustive	42
2.1.2. Globalizare, globalism, globalitate - precizări conceptuale	47
2.1.3. Fenomenologia globalizării: referințe cauzale și cronologice.....	49
2.1.4. Interpretarea globalizării în variate perspective	57
2.2. Globalizare și cultură.....	61
2.3. Globalizare, eco-sociologie și noua economie	67
2.3.1. Societatea informațională și noua economie	69
2.3.2. Internet-ul ca suport al globalizării. Implicațiile sale în viața religios- morală	74
2.3.2.1 Scurt istoric, evoluție și tendințe	74
2.3.2.2. Implicații morale ale Internetului	78
2.3.2.3. Internetul - între utilitate, necesitate și dependență.....	83
2.4. De la globalizarea cultural-tehnologică la cea economico-politică.....	88
2.5. Viața religios-morală într-o lume consumistă	97

2.5.1. Implicații la nivelul conștiinței religioase	97
2.5.2. Implicații la nivelul libertății și responsabilității.....	110
2.6. Globalizarea ideologică - deturnare a unificării euharistice în Hristos .	115
2.7. Caracterul revelat și divin al creștinismului	120
2.8. Vocația omului și experiența religioasă în fața ateismului european	125
2.9. Biserica Ortodoxă - viața în Hristos	128
CAPITOLUL III - GLOBALIZARE ȘI ORTODOXIE. RECEPTARE A	
PROBLEMATICII ÎNTR-O PERSPECTIVĂ MISSIONARĂ.....	132
3.1. Modul teandric și universalitatea identității ortodoxe	132
3.2. Pluralism și toleranță ca fenomene moderne și postmoderne	137
3.3. Teologie socială în contextul mondializării.....	144
3.4. Globalizare și educație.....	145
3.5. Înnoirea vieții morale și spirituale	150
3.6. Euharistie, Biserică și misiune în lumea globală.....	154
3.7. Vocația profetică a creștinului actual	157
3.8. Chipul lui Hristos în noi	159
3.9. Configurarea misiunii Bisericii într-o lume secularizată.....	169
CAPITOLUL IV - BISERICA ORTODOXĂ ȘI ECUMENISMUL: O	
PROBLEMATICĂ RECURENTĂ ÎN DINAMICA MISSIONARĂ.....	175
4.1. Ca „ <i>toți să fie una</i> ” - din punct de vedere ortodox	176
4.2. Începuturile Mișcării Ecumenice	182
4.3. Biserica Ortodoxă Română și intrarea în Consiliul Mondial al Bisericilor	188
4.4. Baza dialogului intercreștin desfășurat în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor.....	191
4.5. Misiunea Bisericii Ortodoxe Române și Ecumenismul - reticență sau implicare.....	196
CAPITOLUL V - FENOMENE ACTUALE ÎNRUDITE CU	
GLOBALIZAREA CE AFECTEAZĂ VIAȚA RELIGIOASĂ	200
5.1. Globalizare și secularizare	200
5.2. Secularizarea și consecințele sale	203
5.2.1. Conceptul de „secularizare” în istorie	206
5.2.2. Creștinismul și secularizarea	210
5.2.3. Biserica Ortodoxă și fenomenul secularizării.....	213

5.3. Cauzele teologice și culturale ale secularizării - resurgența globală a religiei	215
5.4. Sincretismul religios	231
5.5. Economie și libertate creștină	233
5.6. Repercusiunile globalizării și secularizării asupra creștinismului european	240
5.7. Desacralizarea militantă a Europei: negarea identității cultural creștine a bătrânului continent	249
CAPITOLUL VI - ECUMENISM ȘI RELATIVISM ÎN SOCIETATEA	
CONTEMPORANĂ GLOBALĂ	261
6.1. Mișcarea ecumenică și propovăduirea Adevărului	262
6.2. Prozelitismul – piedică în calea libertății misionare	264
6.3. Ecumenismul, mișcare în libertate spre unitate	266
CONCLUZII	269
BIBLIOGRAFIE	277
A. IZVOARE BIBLICE ȘI PATRISTICE	277
B. CĂRȚI, STUDII ȘI ARTICOLE DE SPECIALITATE	279
C. EDITORIALE ȘI SURSE INTERNET	303

GLOBALIZARE ȘI ECUMENISM AZI

Prezenta teză de doctorat își propune o analiză atentă și cât se poate de exhaustivă a globalizării și a impactului ei asupra religiei în general, și a creștinismului în mod special.

Întemeiată pe jertfa crucii și Învierea lui Hristos, de Însuși Hristos, Biserica intră în istorie ca o comuniune văzută, la Cincizecime, când Apostolilor întăriți cu puterea Duhului Sfânt coborâtă asupra lor în chip personal (Fapte 2, 1-4), în urma predicii lor li s-a adăugat ca la trei mii de suflete care s-au botezat, iar mai apoi au stăruit în învățătura apostolilor și în împărtășire, în frângerea pâinii și în rugăciuni (Fapte 2, 38, 41-42).

Încă de la întemeierea ei, Biserica s-a identificat cu Dumnezeu definit ca iubire și cu Iisus Hristos, capul său, trimis în lume spre mântuirea neamului omenesc. *„Căci așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul Născut, L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică. Căci n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci ca să se mântuiască prin El lumea”* (Ioan 3, 16-17). La rândul Său, potrivit iconomiei mântuirii noastre, Hristos trimite pe Apostolii Săi și prin ei Biserica însăși: *„Datu-mi-s-a toată puterea, în cer și pe pământ. Drept aceea mergând învățați toate neamurile, botezându-le în Numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-i să păzească toate câte Eu v-am poruncit vouă și iată Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârșitul veacului”* (Matei 28, 18-20).

Biserica are drept scop misiunea de umanizare, de sfințire și mântuire a oamenilor, dar în același timp și păstrarea și sfințirea creației ca spațiu în care omul trăiește, angajând astfel un amplu și complex dialog pe verticală cu Dumnezeu, iar pe orizontală cu întreaga umanitate, cu întreaga creație. Se ajunge astfel la dialogul dintre Dumnezeu și om, dar și la dialogul dintre oameni, în Dumnezeu, în comuniunea interumană a societății în care trăim¹. *„Drumul spre Dumnezeu, trece prin umanizarea noastră. Iar în această umanizare nu se poate înainta decât în comuniunea umană. Ea constă în realizarea unei adânci comuniuni interumane. De aceea lucrurile nu ne sunt date numai practicarea unui dialog singular al fiecăruia cu Dumnezeu, ci și*

¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, *Misiunea Bisericii astăzi și exigențele ei*, în „Analele Universității Valahia”, Facultatea de Teologie, Târgoviște, 2001, p. 18.

pentru practicarea unui dialog între ei, în comun cu Dumnezeu, sau a unui dialog între ei și conștiința că lucrurile le sunt date de Dumnezeu pentru folosirea lor ca daruri între ei, în numele, din porunca și din bogăția Lui, ca semne ale iubirii Lui pentru ca această iubire să se extindă și între noi”².

Omenirea trăiește astăzi o nouă etapă a istoriei sale, în care schimbări profunde și rapide se extind, treptat, la întregul glob. Provocate de inteligența și activitatea creatoare a omului, ele se răsfrâng asupra omului însuși, asupra judecăților și dorințelor lui individuale și colective, asupra modului lui de a gândi și de a acționa, atât față de lucruri, cât și față de oameni. Astfel, putem vorbi despre o adevărată transformare socială și culturală care se reflectă chiar și în viața religioasă. *„Așa cum se întâmplă în orice criză de creștere, această transformare aduce cu sine și dificultăți deloc neglijabile. Astfel, în vreme ce omul își extinde atât de mult puterea, nu reușește întotdeauna să o pună în slujba sa. Străduindu-se să pătrundă mai mult adâncurile sufletului propriu, pare adesea mai nesigur de sine. Dezvăluind tot mai limpede legile vieții sociale, rămâne în ezitare asupra direcției pe care trebuie să i-o imprime”³.*

Niciodată oamenii nu au avut un simț atât de acut al libertății ca astăzi, însă, în același timp, apar noi forme de aservire socială și psihică. În timp ce lumea are conștiința atât de puternică a unității sale și a interdependenței tuturor într-o necesară solidaritate, este totuși violent sfâșiată de forțe ce se luptă între ele: dăinuie încă aprige disensiuni politice, sociale, economice, rasiale și ideologice și nu este îndepărtată primejdia unui război atotnemic. În timp ce se extinde schimbul de idei, înseși cuvintele prin care se exprimă concepte de mare importanță îmbracă sensuri foarte diferite în diversele ideologii. În sfârșit, se caută stăruitor o ordine pământească mai perfectă, fără ca aceasta să fie însoțită de un progres spiritual pe măsură. De aceea, oscilând între speranță și angoasă, întrebându-se asupra mersului lumii de azi, sunt apăsați de neliniște. Acest mers al lumii îi provoacă pe oameni, ba chiar îi constrânge să dea un răspuns.

Noile condiții influențează și viața religioasă. Pe de o parte, un simț critic mai acut o purifică de o concepție ideatică despre lume și de elemente de superstiție care mai dăinuie și

² Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 328.

³ † IPS Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, *Quo Vadis, Studii, note si comentarii*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1990, p.165.

pretinde o adeziune din ce în ce mai personală și mai activă la credință, ceea ce face ca mulți să ajungă la un simț mai viu al lui Dumnezeu. Pe de altă parte, însă, mulțimi întregi se îndepărtează practic de religie. „*Spre deosebire de vremurile trecute, negarea lui Dumnezeu sau a religiei sau indiferentismul nu mai sunt ceva neobișnuit și individual: nu arareori astăzi astfel de atitudini sunt prezentate ca o exigență a progresului științific sau a vreunui nou umanism*”⁴. În multe țări toate acestea nu sunt exprimate numai la nivel filozofic, ci afectează în largă măsură literatura, artele, interpretarea științelor umaniste și a istoriei și chiar legile civile, fapt ce duce la dezorientarea multora.

Astăzi, Biserica poate mult reconsidera din practica și metodele misionare ale părinților Apostolici și ale apologeților. Astfel, ea trebuie: „*să se folosească cu mai mult curaj și cu mai multă putere de limbajul socio-cultural al epocii în care trăim, în funcție de spațiul geo-politic și etnic, astfel încât mesajul evanghelic să fie vestit cu putere multă*”⁵.

Biserica trebuie să promoveze demnitatea omului cu toate mijloacele, indiferent de discriminări de orice fel, așa cum și părinții Apostolici făceau chiar în dialogul cu păgânii, față de ei. Apoi, pornind de la această credință, Biserica: „*poate feri demnitatea naturii umane de toate fluctuațiile de păreri care, de exemplu, fie că disprețuiesc trupul omenesc, fie că îl exaltă fără măsură*”⁶.

Nici o lege umană nu poate asigura atât de bine demnitatea personală și libertatea omului ca Evanghelia lui Hristos încredințată Bisericii. Ca și părinții apostolici trebuie să avem în vedere în discursul misionar contemporan că Evanghelia vestește și proclamă libertatea fiilor lui Dumnezeu, respinge orice servitute care decurge în ultimă instanță din păcat, respectă cu sfințenie demnitatea conștiinței și hotărârea ei liberă.

De asemenea, el îndeamnă fără preget la valorificarea tuturor talentelor omenești în slujba lui Dumnezeu și pentru binele oamenilor și, în sfârșit, îl încredințează pe fiecare om iubirii tuturor. Biserica trebuie să promoveze în strategiile lor misionare libertatea umană, să o apere și să o cultive, după modelul apologeților care au răsturnat concepțiile izolaționiste și sclavagiste

⁴ Olivier Clément, *Cultură și Credință*, Service de Presses Orthodoxe, Paris, 1996, p. 56.

⁵ Pr. Prof. Dr. Gheorghe Petraru, *Aspecte misionare în scrierile creștine de început*, în „Dialog Teologic”, nr. 5, Editura Presa Bună, Iași, 1999, p. 103.

⁶ *Ibidem*, p. 104.

despre om și lume. Pentru o misiune modernă, „*Biserica are nevoie de promovarea valorilor evanghelice în cadrele valorilor adevărate și autentice de azi*”⁷.

Toate acestea corespund legii fundamentale a iconomiei creștine. Căci, deși Dumnezeu Mântuitor este Același cu Dumnezeuul Creator, Stăpân în același timp și al istoriei omenești și al istoriei mântuirii, totuși, în însăși această orânduire divină, nu este suprimată în nici un fel libertatea creaturii, și mai ales a omului, ci, dimpotrivă, este restabilită și confirmată în demnitatea ei.

Tot ce este adevărat, bun și drept în cele mai felurite instituții pe care omenirea și le-a creat și continuă să le creeze trebuie privit de Biserică cu mare respect, așa cum au făcut apologeții, care au apreciat ceea ce a fost bun din cultura antică. Biserica trebuie să ajute și să promoveze toate instituțiile de acest fel în măsura în care depinde de ea și este în armonie cu misiunea ei.

Ea nu trebuie să aibă nici o dorință mai aprinsă decât aceea de a sluji folosului tuturor, putându-se dezvolta liber sub orice regim ce recunoaște drepturile fundamentale ale persoanei și ale familiei (ca în perioada apostolică, Rom.13, 1) și exigențele binelui comun.

În mijlocul acestor antinomii, astăzi cultura trebuie să se dezvolte astfel încât să cultive persoana umană în mod integral și armonios și să-i ajute pe oameni în îndeplinirea îndatoririlor la care sunt chemați cu toții, dar mai ales creștinii, uniți frățește într-o singură familie umană.

Între mesajul mântuirii și cultura umană există și trebuie să fie încurajate legături multiple⁸. Căci Dumnezeu, revelându-Se poporului Său până la deplina manifestare de Sine în Fiul întrupat, a vorbit conform culturii proprii diverselor epoci.

De asemenea, Biserica, trăind în decursul timpurilor în condiții variate, s-a folosit de resursele diferitelor culturi pentru a răspândi și a explica mesajul lui Hristos în propovăduirea ei la toate neamurile, pentru a-l cerceta și a-l aprofunda, pentru a-l exprima mai bine în celebrarea liturgică și în viața multiformă a comunităților de credincioși.

Însă, în același timp, Biserica, trimisă fiind la toate popoarele din toate timpurile și locurile, nu este legată în mod exclusiv și indisolubil de nici o rasă și de nici un neam, de nici un fel anume de viață, de nici un obicei vechi sau nou. Mereu fidelă propriei tradiții și în același

⁷ Pr. Prof. Dr. Alois Bisoc, *Introducere în teologia pastorală*, Editura Sapienția, Iași, 2002, p. 101.

⁸ Paul Evdochimov, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, Ed. Anastasia, București, 1993, p. 178.

timp conștientă de misiunea sa universală, ea poate intra în comuniune cu diferitele forme de cultură, ceea ce le îmbogățește atât pe acestea cât și pe ea însăși, după modelul părinților apostolici sau a apologetilor.

Vestea cea bună a lui Hristos reînnoiește neconținut viața și cultura omului căzut; combate și îndepărtează erorile și relele izvorâte din mereu amenințatoarea seducție a păcatului. Acest lucru l-au arătat pe deplin apologetii. Biserica cu Evanghelia purifică și înalță fără încetare moravurile popoarelor. Prin bogățiile de Sus, ea dă rodnicie din interior calităților spirituale și înzestrărilor fiecărui popor și fiecărei epoci, le întărește, le completează și le reface în Hristos⁹.

Astfel Biserica, împlinindu-și propria misiune, prin însuși acest fapt contribuie la cultură și civilizație și le stimulează, și prin acțiunea ei, chiar și liturgică, îl educă pe om la libertatea interioară. În lumea contemporană, caracterizată prin variate manifestări ale dezordinii, disoluției, relativismului și fragmentării, susținute printr-o manipulare realizată prin imagini și simboluri, mixajul valoric, moral, existențial, dezordinea, plăcerea imediatului sunt ridicate la rangul de norme noi, negând fixismul și universalizarea celor vechi. Postmodernismul, în contextul globalizării, se definește, astfel ca o mișcare de deconstrucție, de sfărâmare a ierarhizării de valori, a paradigmelor sau a modelelor universal valabile¹⁰.

Astăzi, globalizarea care tratează pământul ca unitate, a devenit o realitate obligatorie, astfel desfășurarea explozivă a globalizării financiare și informatice are loc în fața ochilor noștri, globalizarea economică cunoscând o accelerare fără precedent.

Globalizarea, ca proces obiectiv, datorat dezvoltării tehnice, tehnologice și informaționale (internet, sateliți, telefon mobil, calculatorul personal etc.) este rezultatul acțiunii omenești și, prin urmare, poate fi modelată printr-o politică economică orientată spre creșterea economică și ocuparea forței de muncă. De asemenea, este nevoie de acorduri internaționale pentru a împiedica competiția acerbă, cu consecințe distructive asupra bunăstării, securității sociale și a mediului¹¹.

Această viziune realistă, oferind soluții, din păcate nu este încă împărtășită de către politica economică și opinia publică, cea care datorită lipsei de înțelegere, a intereselor de grup,

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Constantin Cucoș, *Dimensiuni culturale si interculturale*, Editura Polirom, Iasi, 2000, p.74

¹¹ Colin Hay, Ben Rosamond, *Globalisation, European Integration and the Discursive Construction of Economic Imperatives*, <http://users.ox.ac.uk/~ssfc0041/globalisation.pdf>

sau a resemnării, tratează tema globalizării ca pe un fenomen natural, independent de voința omului.

Globalizarea, de asemenea poate fi folosită ca o scuză pentru eșecul reformei, pentru prelungirea exagerată a perioadei de tranziție, pentru criza morală profundă, constituind o temă potrivită pentru a devia discuțiile de la problemele reale.

În concepția lui D. C. Korten¹², fondatorul și președintele Forumului de dezvoltare centrată pe problemele omului, sistemul economic global este un sistem autodistructiv, dirijat de tirania pieții și caracterizat prin creșterea continuă a tensiunilor sociale, prin degradarea valorilor legate de viața familiei și a comunității.

Instituții tradiționale, cum ar fi casa părintească și biserica își pierd tot mai mult rolul de mediator de valori, locul lor fiind preluat de opinia publică modelată de media, care propagă ca valori exclusive banii, succesul și puterea.

Tot mai muți autori se întreabă dacă cel care are succes și este puternic în lumea de astăzi nu se impune el, oare într-o măsură tot mai mare prin imoralitate, egoism, „*datul din coate*” și brutalitate, fără să țină cont de nimic și de nimeni. În același timp, cei pentru care cinstea, bunătatea, compasiunea, respectul demnității umane, integritatea, binele comun și poate chiar și iubirea pentru aproapele său mai au importanță, constituind valori autentice, nu se simt oare înșelați societății?

Această „*lume nouă*” a schimburilor de dimensiuni globale, de multe ori provoacă reacții de furie, mânie, comportamente distructive, chiar acțiuni de vandalism în urma creșterii accentuate a sentimentelor de inferioritate, de nesiguranță și a crizei de identitate, fapt care denotă că foarte mulți încă nu s-au pregătit pentru schimbările uriașe ce au loc în lumea contemporană. De la an la an, mișcările anti-globalizare cu accente tot mai distructive capătă amploare (Seattle, Praga, Genova).

Problema esențială care se ridică astăzi se leagă de modul cum se produce globalizarea, cum se pot preveni, contracara efectele păgubitoare, cum se face managementul acestui proces, dacă vom reuși să umanizăm globalizarea.

Pentru tratarea problemelor cauzate pe plan obiectiv și subiectiv de procesele de globalizare, se impune elaborarea unor soluții alternative, cu participarea tuturor părților

¹² D. C. Korten, *When corporations rules the world*, Kumarian Press, West Hartford, 1995.

interesate (conducătorii economiei mondiale, guverne, organizații neguvernamentale, comunități ale cetățenilor, Biserica etc.). De asemenea, o sarcină globală este aceea ca, prin educație și instruire, cetățenii să devină capabili de a face față marilor provocări ale lumii aflate în schimbări de dimensiuni globale.

Evoluția lumii spre globalizare este în același timp o șansă pentru a crește bunăstarea tuturor participanților la economia mondială, bazându-se pe o creștere suportabilă pentru mediul înconjurător și având ca fundament etic demnitatea umană. Astfel, fiecare are obligația de a trata pe fiecare omenește, în spiritul solidarității și al responsabilității față de orice ființă umană, față de familie și comunități.

Această schimbare rapidă a lumii, în condițiile globalizării și a societății informaționale, impune reevaluarea radicală și introducerea unor noi concepte ca, de exemplu, comunitatea, integrarea, cooperarea, conviețuirea, identitatea, reciprocitatea, complementaritatea, solidaritatea, cetățenia etc. Europa cetățenilor se concepe ca o comunitate a comunităților cetățenești, regionale, culturale și locale. În acest context formarea identității europene, a unor cetățeni conștienți ai Europei unite este o prioritate educațională.

Globalizarea nu înseamnă neapărat uniformizarea culturală, ci și crearea unor contexte favorabile pentru respectarea diferențelor, a pluralității valorilor, a solidarității, a eticii de parteneriat. În condițiile globalizării economice și a creșterii inevitabile a individualismului, societatea, dacă vrea să fie umană și eficientă, are nevoie de grupuri sociale, colectivități în care se cooperează, în care membrii nu sunt ființe uniformizate, pasive și conforme, ci personalități autonome, cu inițiativă, care își asumă responsabilități pentru ei înșiși și pentru ceilalți. De aceea învățarea conviețuirii democratice și a cooperării între indivizi și comunități într-o Europă a comunităților și a valorilor democratice, constituie un țel formativ de prim ordin.

Odată cu introducerea pe scară largă a noilor tehnici electronice, democrația reprezentativă devine tot mai desuetă, deoarece astăzi cetățenii posedă cunoștințele și informațiile necesare pentru desfășurarea democratică și productivă a vieții și pentru luarea unor decizii importante. În aceste condiții, fiecare cetățean poate deveni participant responsabil la o democrație directă și eficientă.

Grație revoluției telecomunicațiilor, fiecare individ, cea mai mică comunitate poate stabili interrelații cu ceilalți prin intermediul spațiului cibernetic, realizând o rețea mondială interactivă.

Dezvoltarea rapidă a rețelelor comunitare de calculatoare face posibilă păstrarea valorilor culturale, însușirea unor limbi și rezolvarea unor probleme comunitare practice. Rezumând, procesele de globalizare converg spre constituirea unor unități funcționale mai viguroase, mai eficiente, spre un sistem fundamentat pe responsabilitatea personală a fiecărui cetățean.

Fenomenul globalizării este unul destul de complex, ce se manifestă la multe niveluri. Teologul grec Georgios Mantzaridis¹³ a reușit să sintetizeze într-unul dintre studiile sale multiple aspecte ale globalizării și, mai cu seamă, modul cum acesta afectează viața noastră cotidiană. Majoritatea autorilor, ortodocși sau de alte confesiuni, atunci când vorbesc despre globalizare fac trimitere în mod legitim și la legăturile acestui fenomen cu economia¹⁴. Cu toate acestea, globalizarea nu este în mod exclusiv, nici primordial, un simplu fenomen economic, ci se extinde la toate nivelurile vieții omenești: la cel politic, la cel religios, la cel duhovnicesc. Tocmai de aceea acest fenomen are atât de multă relevanță pentru vremurile noastre.

Apreciat de unii ca fiind un fenomen pozitiv¹⁵, criticat de alții ca fiind negativ și chiar nociv¹⁶ pentru societate, globalizarea a cuprins întreaga omenire astăzi. Nimeni nu poate nega existența acestui fenomen în viața statelor lumii, a societății și a persoanei umane. Tocmai de aceea au fost realizate numeroase studii, care încearcă să prezinte o viziune coerentă asupra fenomenului și a consecințelor sale în viața persoanei umane.

Studiul actual caută să prezinte aceste viziuni pro și contra globalizării, subliniind faptul că acest fenomen are și aspecte pozitive, în general de natură economică, dar și multiple aspecte negative. Olivier Clément, realizând o radiografie a timpului său, spune: *„Astăzi Europa occidentală se unifică penibil în resemnare și neliniște. Fără nici o mare viziune despre viitor, fără un mare ideal afară de acela, pe cât se pare, de a-i apăra pe „cei bogați” împotriva „invaziei” popoarelor din Sud, împotriva turbulențelor Europei de Est, căci în ciuda erudirii*

¹³ Georgios Mantzaridis, *Globalizare și universalitate. Himeră și adevăr*, traducere de Pr. Prof. Dr. Vasile Răducă, Editura Bizantină, București, 2002.

¹⁴ Este foarte elocventă caracterizarea globalizării ca fiind „răspunsul american la încercările europenilor și japonezilor de a se găsi ca parteneri de dialog la aceeași masă cu S.U.A.”. Cf. K. Melas, *Globalizarea. O nouă fază de internaționalizare a economiei. Mituri și realitate*, Atena, 1999, p. 68.

¹⁵ O viziune pozitivă este prezentată de economiști, în general. Aceștia vor să prezinte *beneficiile* modului de viață globalizant, unde *individul* este prins într-un adevărat circuit și este pe deplin dependent de tot ceea ce se produce și se consumă, devenind o rotiță a sistemului, un consumator de bunuri și nu neapărat, un generator de valori spirituale și umane.

¹⁶ Cei care văd în acest fenomen ca fiind unul nociv sunt în general teologii și reprezentanții Bisericii, care analizează implicațiile acestuia în viața comunității și persoanei umane.

culturale a lui Dostoievski și Soljenitîn, banul european este prudent! Datoria creștinilor - iar, atunci când depășesc neîncrederea și stereotipurile, ortodocșii o resimt foarte puternic - este aceea de a comunica construcției europene un suflu înnoitor, în perspectiva divino-umanității. Societățile creștinătății L-au gândit adeseori pe Dumnezeu împotriva omului, a libertății lui, iar modernitatea secularizată l-a gândit pe om împotriva lui Dumnezeu, împotriva profunzimii sale spirituale. Vine timpul divino-umanității, când Dumnezeu se revelează în om, iar omul de revelează în Dumnezeu. Divino-umanitatea poate da sens explorărilor umanismului, când psihologia adâncurilor și micro-fizica presimt spiritualul; poate da, de asemenea, sens explorărilor misticilor orientali când, în contact cu Occidentul, ele sunt nevoite să țină cont de evoluția cosmică și istorică și de realitatea celuilalt”¹⁷.

Procesul de secularizare a omului și a societății umane este determinat în general atât de cauze teologice, cât și de cauze culturale. Există de altfel o anumită continuitate între erorile doctrinare apărute în câmpul teologiei și unele curente din cultura europeană.

Prin cauze teologice înțelegem mai întâi principalele erezii (cu privire la dogma Sfintei Treimi, la persoana Mântuitorului Hristos, la persoana Sfântului Duh, cele cu privire la crearea lumii și a omului și nu în ultimul rând cele cu privire la Sfânta Biserică) care au însoțit creștinismul de la apariția lui și până astăzi. Toate aceste erezii au apărut din folosirea exclusivă a rațiunii în interpretarea Revelației dumnezeiești și în formularea învățăturii de credință sau a doctrinei. Cei care erau partizanii acestei metode greșite de a dogmatiza erau de fapt acei creștini care nu se puteau elibera de sub influența diferitelor sisteme filosofice necreștine și care încercau în mod eronat, să împace datul revelat sau conținutul Descoperirii divine, aflat în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție cu ideile filosofice pe care le împărtășeau. Demersul lor doar în aparență teologic, în fond pur filosofic, conducea la un deznodământ fatal: Revelația era făcută dependentă de filosofie și prin aceasta de cultura unui anumit timp și spațiu.

În loc să se urmărească încreștinarea culturii și spiritualității diferitelor popoare prin întruparea în ele a miezului de foc al Revelației, s-a încercat indirect, alterarea mesajului evanghelic. Așa se explică motivul pentru care Părinții Bisericii reproșau ereticilor, în primele secole ale creștinismului, un exces de filosofare din dorința de a raționaliza taina lui Dumnezeu.

¹⁷ Olivier Clément, *Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul ecumenic Bartolomeu I*, traducere de Mihai Maci, Editura Deisis, Sibiu, 1997, pp. 143-144.

„Sfântul Vasile cel Mare atrăgea atenția eunomienilor că speculațiile lor ascund un triumfalism intelectual care nu cadrează cu apofatismul, cu evlavlia Bisericii, iar Sfântul Grigorie Teologul vorbea de necesitatea filosofării în interiorul limitelor credinței”¹⁸.

Prin intermediul ereziilor se altera adevărul de credință, se acorda întâietate concepțiilor pur omenesti față de tainele dumnezeiești descoperite, se prefera rațiunea înaintea credinței sau se făcea o separație orgolioasă între ele, se așeza omul în locul lui Dumnezeu. În locul efortului de a adecva mintea la existența și lucrarea supranaturală și antinomică a lui Dumnezeu s-a adoptat metoda facilă și ispititoare de a restrânge până la distorsionare și alterare adevărurile de credință, în tiparele înguste ale nesfârșitelor sisteme de gândire filosofice. De aici și reacția fermă a Bisericii de a salva, cu orice preț, apofatismul tainei lui Dumnezeu prin care, paradoxal, se revelează El ca persoană sau ca treime de Persoane veșnice și absolute.

Deși cauzele teologice favorizează oarecum indirect autonomizarea omului, prin slăbirea sentimentului religios și îndepărtarea de Biserică și de credință, cauzele culturale sunt mult mai directe în a afirma autosuficiența omului și prin aceasta, înstrăinarea lui de Dumnezeu. Legătura dintre cele două serii de cauze este dată în relația extrem de strânsă dintre religie și cultură. Toată creația umană, în primul rând cultura și în al doilea rând civilizația, sunt influențate de conținutul credinței, al vieții religioase umane.

Din punct de vedere teologic se poate afirma existența unui raport genetic între religie și cultură, originea celor două aflându-se în voința lui Dumnezeu. Tocmai acest gen de raport a putut garanta simbioza istorică a religiei și culturii, care poate fi observată în toate etapele pe care le-a străbătut societatea umană¹⁹.

Trebuie însă precizat că raportul religie-cultură n-a fost conceput corect decât în monoteismul revelat primar al omenirii, în monoteismul mozaic și în monoteismul creștin. Cât privește panteismul antic, ce încearcă să reînvie astăzi sub diferite forme acesta a tins să așeze cultura în locul destinat religiei, să divinizeze cultura²⁰. Este exact ceea ce se poate observa astăzi în secularismul modern, însă, cum s-a ajuns ca o cultură atât de legată de religie să poată constitui o sursă de îndepărtare a omului de Dumnezeu, de denaturare a credinței și de golire de

¹⁸ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu & Diac. Asist. Doru Costache, *Introducere în dogmatică ortodoxă*, București, 1997, p. 67.

¹⁹ Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, Editura Trinitas, Iași, 1994, p. 42.

²⁰ *Ibidem*, p. 43.

conținut a credinței este greu de demonstrat. Iată însă câteva coordonate ale culturii de astăzi ce favorizează fenomenul secularizării, al înstrăinării omului de Dumnezeu, apărute și dezvoltate în Apus, dar care se fac tot mai prezente și în Răsărit.

Globalizarea a determinat o nouă redistribuire a puterii între state, piețe și societatea civilă. Relevanța statelor nu a dispărut, însă, faptul că acestea sunt silite să împartă puterea - inclusiv rolurile sociale, politice și cele legate de securitate, care au stat în mod tradițional în centrul suveranității lor - cu o multitudine de actori, semnalează finalul, cel puțin pentru o perioadă, a statului westfalian suveran.²¹ În aceste condiții, se pune întrebarea: care este principiul esențial care va înlocui, în relațiile internaționale, conceptul suveranității statului? Și după cum remarcă Carlson și Owens²², orice discuție, referitoare la fundamentul acestei transformări a priorităților și paradigmatelor politice, trebuie să aibă la bază și noțiunea sacrului, a religiosului, întrucât „tradițiile religioase încorporează convingeri morale, care inspiră și istoricizează înțelegerea referitoare la suveranitate și la caracterul sacru” (Elshtain argumentează că atributul suveranității a fost transferat dinspre teologie înspre politic, devenind, în special după secolul al XIV-lea, cu teologia post-ockhamiană, dintr-un atribut al divinității, un atribut al monarhului, respectiv al statului²³).

Mai mult, deși se accentuează deseori faptul că piețele, media și telecomunicațiile reprezintă factorii majori, care contribuie la declinul suveranității statului westfalian, prin faptul că duc la crearea unor arene transnaționale, în forma unor noi solidarități și loialități, care depășesc cadrul statului național, un fapt mai puțin evidențiat, dar la fel de important, este acela că (în pofida faptului că principiul suveranității statului are rădăcini teologice), în contextul globalizării, aspirațiile și practicile religioase reprezintă unele dintre cele mai serioase provocări la adresa suveranității statului. Activitatea rețelelor religioase transnaționale se desfășoară în funcție de anumite „hărți imaginare”, care acoperă un spațiu guvernat de alte considerații decât cele ale suveranității și care nu anulează harta politică a spațiului definit al statelor, însă asigură

²¹ Jessica T. Mathews, “Power Shift”, in *Foreign Affairs*, 76, Ianuarie/Februarie 1997.

²² John D. Carlson & Erik C. Owen (ed.), *The Sacred and the Sovereign*, Background Readings for a Conference on Human Rights, the use of Force and Religious Pluralism at Century's Dawn, University of Chicago Divinity School, 20 Octombrie, 2000.

²³ *Ibidem*.

alternative la acesta.²⁴ Trecând dincolo de granițele teritoriale, acestea modelează noi tipare transnaționale de solidaritate și conflict, prin coalizarea identităților și atașamentului în jurul anumitor tradiții sau valori religioase. Rețelele religioase transnaționale au devenit, după cum notează Susanne Hoeber Rudolf, forme deosebit de importante ale societății civile transnaționale, în conflict sau cooperare cu alte sectoare ale societății civile transnaționale și cu statul, reprezentând și mobilizând interese și opinii, contestând, astfel, monopolul statelor asupra reprezentării opiniilor domestice.²⁵

Un aspect deosebit de semnificativ în contextul globalizării, este cel legat de identitate. Identitățile pot fi construite într-o varietate de moduri: un actor se poate defini prin prisma naționalității, a religiei sau sectei căreia aparține, a ideologiei, a orientării politice, iar în diferite momente istorice, una sau alta dintre identități capătă prevalență, definind cursul acțiunii, în funcție de interacțiunile dintre subiecți și oportunitățile istorice.²⁶ Huntington și Juergensmeyer, însă, au preconizat o sporire a semnificației identităților, definite în principal în termeni religioși și au susținut că viitoarele conflicte nu vor mai avea ca și sursă diferențele ideologice, ci mai degrabă, se vor desfășura de-a lungul identităților ce separă comunitățile (sau civilizațiile) unele de altele.²⁷ Transformările globale au determinat o relativizare a identităților, atât a celor individuale, cât și a celor colective, indiferent că este vorba despre identități naționale, politice, religioase sau de altă natură, dar a generat, în același timp, reacții de apărare a acestor identități, sau încercări de reconstruire a unor identități noi. Tradițiile religioase capătă, în acest context, un rol esențial, ca și surse ale unor noi reprezentări ale ordinii globale.²⁸ Există, pe de o parte, mișcări religioase care luptă împotriva tendințelor de relativizare a identităților, prin apărarea particularismelor socio-culturale, cum este cazul fundamentalismelor Islamice, de pildă, dar există, în același timp, alte tradiții și mișcări religioase, care susțin o ordine globală pluralistă,

²⁴ Susanne Hoeber Rudolf, «Introduction: Religion, States and Transnational Civil Society», în Susanne Hoeber Rudolf & James Piscatori (ed.), *Transnational Religion and Fading States*, Westview Press, Colorado, 1997, pp.11-12.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Susanne Hoeber Rudolf, „Dehomogenizing Religious Formations”, în Susanne Hoeber Rudolf & James Piscatori (ed.), *op.cit.*

²⁷ Samuel Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, Prahova, f.a. Vezi, de asemenea, Mark Juergensmeyer, *The New Cold War. ? : Religious Nationalism Confronts the Secular State* University of California Press, 1994

²⁸ Roland Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, SAGE Publications, London, 1992.

care propun o extindere a identității, gândite în termenii umanității comune. Oricum, problema identității se prefigurează a fi una de importanță crucială, în era globalizării.

Religia, așadar, este una dintre sursele identitare importante, iar identitățile definite religios reprezintă o parte din identitățile, mai mult sau mai puțin vizibile, care definesc actorii și acțiunile acestora. Din acest punct de vedere, relația dintre religie și problema securității devine una de interes major, mai cu seamă în noua eră a terorismului religios, inaugurată odată cu atentatele de la 11 septembrie. Definiția și paradigmele securității se transformă, după cum observa Dennis Hoover, într-un mod care implică deseori religia.²⁹ Actorii religioși non-statali, cum este Al-Qaeda, de pildă, sunt recunoscuți ca actori globali semnificativi pentru problema securității, iar conflictele dintre sau din interiorul tradițiilor religioase, reclamă o atenție sporită. Cu toate că legătura dintre securitate și religie este cel mai adesea abordată în termeni negativi, există și o latură pozitivă a acestei relații, care este, prea adesea, trecută cu vederea. După cum notează Hoover, evoluțiile din sfera religioasă acreditează ideea că acele națiuni care nu vor cultiva respectul față de religie vor fi vulnerabile în fața amenințărilor la adresa stabilității și securității, în vreme ce națiunile care vor găsi o cale de a proteja libertatea religioasă și pluralismul religios, în cadrul societății civile, se vor bucura de securitate, datorită includerii, în viața politică, a unor elemente care, altfel, ar fi excluse. Așadar, găsirea unor soluții durabile la conflictele inspirate sau legitimate religios, implică nu ignorarea religiei, ci, dimpotrivă, angajarea potențialului acesteia, ca forță a prevenirii conflictelor, dar și a reconcilierii și păcii, prin găsirea unui limbaj comun religiei și disciplinei relațiilor internaționale.³⁰ Douglas Johnston propune chiar crearea unei poziții speciale, în cadrul ministerului de externe, a unui atașat pe probleme religioase, căruia să i se atribuie misiuni diplomatice, în acele zone în care religia este mai proeminentă și care să contribuie la administrarea eficientă a problemelor religioase complexe, care deseori sunt tratate într-o manieră expeditivă.³¹ Cu siguranță, anterior momentului 11 septembrie 2001, nu a existat un interes la fel de mare față de locul ocupat de religie în afacerile internaționale ca și astăzi, deși lumea a oferit numeroase exemple de incidente în care religia a jucat un rol important: atacurile asupra ambasadelor americane din Africa în

²⁹ Dennis R. Hoover, „Introduction: Religion Gets Real”, în Robert A. Seiple & Dennis R. Hoover, *Religion & Security, The New Nexus in International Relations*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2004, p.1.

³⁰ *Ibidem*. pp. 2-3.

³¹ Douglas Johnston, “Foreword”, în Robert A. Seiple & Dennis R. Hoover, *op.cit.*, p. x.

1998, atentatele cu bombă, în 1997, asupra clinicilor care efectuau avorturi, în Georgia și Alabama, ale unor extremiști creștini, distrugerea clădirii federale din Oklahoma City în 1995, exploziile de la World Trade Center din 1993, atentatele cu bombă, ale Islamiștilor algerieni, în pasajele subterane din Franța, atacurile cu sarin, răspândit în metroul din Tokyo, la 20 martie 1995, de către secta Aum Shinrikyo, distrugerea completă a orașului Colombo, de către extremiștii tamili și singalezi, în Sri Lanka, conflictul interminabil între iudeii israelieni și musulmanii palestinieni, conflictele dintre sikhi și hinduși, în India și multe altele.

Evenimentele de la 11 septembrie însă, au readus religia în prim planul analizelor - religia a devenit, dintr-o dată, un domeniu de interes pentru relațiile internaționale. Cercetătorii au început să conștientizeze provocarea pe care 11 septembrie a adus-o paradigmelor pe baza cărora aceștia interpretau relațiile internaționale și să se întrebe în ce măsură acestea mai sunt adecvate, în noua eră inaugurată de terorismul global, care deseori capătă valențe religioase. Acest fapt este binevenit, într-o disciplină care a avut prea puține de spus, referitor la rolul pe care religia îl joacă în modelarea lumii. Însă modul în care religia este concepută, de către mulți autori, în principal ca generatoare de conflicte violente, nu este neapărat de celebrat. S-ar părea că argumentul „ciocnirii civilizațiilor”, bazat pe luarea în considerare doar a segmentelor fundamentaliste ale religiei, care, de regulă, se află în prima linie a conflictului, este emblematic pentru modul în care religia este privită în relațiile internaționale.

Cu toate acestea, religia nu se leagă doar de violență, ci are un rol la fel de important în conturarea unui etos pașnic, în prevenirea și rezolvarea conflictelor, în reconcilierea dintre părțile aflate în conflict și în procesele de pacificare și consolidare a păcii. Această „ambivalență a sacrului”³² trebuie recunoscută de către toți cercetătorii, pentru ca influența religiei asupra relațiilor internaționale să fie identificată într-un mod just. În ambele ipostaze, religia a devenit o forță majoră pe scena internațională, care se impune a fi tratată ca o variabilă serioasă, în conduita relațiilor internaționale, miza fiind extrem de mare. În cuvintele lui Peter Berger, „cei care neglijează religia, în analiza problemelor contemporane, o fac cu un mare risc.”³³

³² R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred*, New York, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000.

³³ Peter L. Berger (ed.), *The Desecularization of the World, Resurgent Religion and World Politics*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1999, p.18.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

1. Tia, Arhimandrit Teofil, *Reîncreștinarea Europei? Teologia religiei în pastorală și misiologia occidentală contemporană*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003
2. Tia, Arhimandrit Teofil, *(Re)Inițierea creștină sub eroziunea deconstructivistă postmodernă*, în „Altarul Reîntregirii”, XVI (2011), nr. 1
3. Timiadis, † Emilianos, *Preot, Parohie, Înnoire*, trad. Paul Brusanowski, Ed. Sophia, București, 2001
4. Tudorică, Roxana, *Dimensiunea europeană a învățământului românesc*, Editura Institutul European, Iași, 2004
5. Uscătescu, George, *Proces umanismului*, București, 1987
6. Vasilescu, Emilian, *Problema libertății spirituale în filosofia lui Bergson*, în vol. „Probleme de psihologie religioasă și filozofie umană”, București, 1942
7. Vasiliev, A.A., *Istoria Imperiului Bizantin*, traducere Ionuț-Alexandru Tudorie, Editura Polirom, Iași, 2010
8. Vianu, Tudor, *Filosofia culturii, apud Dorin Oancea, Biserica și multiculturalitatea europeană*, în „Biserică și multiculturalitate în Europa sfârșitului de mileniu” Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001
9. Vidam, Prof. Teodor, *Teoria culturii morale*, Editura Clusium, 1996
10. Vlad, Pr. Lect. Drd. Vasile, *Sfidarea definirii umanului*, în „Tinerețe, Ideal, Biserică”, Editura Agaton, Făgăraș, 2002
11. Vlad, Pr. Lect. Drd. Vasile, *Teologia Morală Ortodoxă*, curs manuscris, an III, IV, Arad, 2001-2002
12. Vulcu, Codrin, *E-moneda-cheia succesului*, în „Planeta Internet”, anul III(1999), nr.27
13. Ware, Episcopul Kallistos, *Educația teologică în Scriptură și la Sfinții Părinți*, în „Studii Teologice”, XLVI (1994), nr. 4-6
14. Wylie, Rev. J. A., *The papacy*, pregătit de Paul Nethercott și Adrian Ebens, 2002 Maranatha Media

15. Yannaras, Christos, *Libertatea moralei*, trad. de M. Catuniari, Editura Anastasia, București, 2002
16. Yannaras, Christos, *Ortodoxie și Occident*, Editura Bizantină, București, 1995
17. Yannoulatos, Anastasios, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, traducere de drd. Gabriel Mândrilă și Pr. Prof. Dr. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2003
18. Zaharos, Arhim. Zaharia, *Cu privire la teologia părintelui Sofronie*, Essex, 2000
19. Zizioulas, Ioannis, *Creația ca euharistie*, Editura Bizantină, București, 1999
20. Zub, Alexandru, *Teologie și politică în epoca regenerării naționale*, în vol. „Teologie și politică de la Sfinții Părinți la Europa unită”, Editura Anastasia, București, 2004
21. Appleby, R. Scott, *The Ambivalence of the Sacred*, New York, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000.
22. Arjomand, Said Amir, "Islam", in Mark Juergensmeyer (ed.), *Global Religions, An Introduction*, Oxford University Press, New York, 2003.
23. Barber, Benjamin, *Jihad vs McWorld*, in Frank J. Lechner & John Boli, "The Globalization Reader", Blackwell Publishing Ltd., 2005.
24. Barrett, David, George Kurian și Todd Johnson, *World Christian Encyclopedia*, Oxford University Press, New York, 2001.
25. Barthes, Angela, *Petit manuel simplifié pour comprendre la mondialisation. Economie & Gestion*, Editions Publibook, 2005.
26. Beck, Ulrich, *Ce este globalizarea?* Editura Trei, București, 2003.
27. Bel, Pr.prof.univ.dr. Valer, *Mișunea Bisericii în lumea contemporană. 2 Exigențe*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
28. Berger, Peter L. (ed.), *The Desecularization of the World, Resurgent Religion and World Politics*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1999.
29. Beyer, Peter, *Religion and Globalization*, SAGE Publications, London, 1994.
30. Bhagwati, Jagdish, "Coping with Antiglobalization: A Trilogy of Discontents", în *Foreign Affairs*, Ianuarie/Februarie 2002.
31. Bhagwati, Jagdish, *Defence of Globalization*, Oxford University Press, 2004.

32. Bosh, David, *Dynamique de la mission chrétienne: histoire et avenir des modèles missionnaires*, Lomé: Haho; Paris: Karthala; Genève: Labor et Fides, 1995.
33. Bria, Pr. Prof. dr. Ion, *Mărturia creștină în Biserica Ortodoxă*, în "Glasul Bisericii" , 1982, nr. 1-3.
34. Bria, Pr. Prof. Ion, *Liturghia după liturghie: O tipologie a misiunii apostolice și mărturiei creștine azi*, Editura Ethena, București 1996.
35. Bulgakov, Serghei, *Ortodoxia*, trad. de Nicolae Grosu, Ed. Paideia, București, 1997.
36. Carlson. John D. & Erik C. Owen (ed.), *The Sacred and the Sovereign*, Background Readings for a Conference on Human Rights, the use of Force and Religious Pluralism at Century's Dawn, University of Chicago Divinity School, 20 Octombrie, 2000.
37. Carroué, L., D. Collet et C. Ruiz, *La Mondialisation. Genèse, acteurs et enjeux*, Bréal, 2005.
38. Cerny, Philip G., "Globalization and Politics" in *Swiss Political Science Review* 3(4), 2004.
39. Cheribbi, Oussama, „The Growing Islamization of Europe", in John L. Esposito și Francois Burgat (ed.), *Modernizing Islam, Religion in the Public Sphere in Europe and the Middle East*, Hurst & Company, London, 2003.
40. Cox, Harvey, Christianity", în Mark Juergensmeyer (ed.), *Global Religions, An Introduction*, Oxford University Press, New York, 2003.
41. Cox, Harvey, *Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-first Century*, Addison-Wesley Publishing Company, 1994.
42. Davie, Grace, „Europe: The Exception That proves The Rule?", în Peter L Berger, *The Desecularization of Tire World*, pp.65-83. Vezi de asemenea Grace Davie, *Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging*, Blackwell Publishers, 1994.
43. Eisenstadt, N. S., 'The Resurgence of Religious Movements in Processes of Globalisation: Beyond End of History or Clash of Civilisations, în *International Journal on Multicultural Societies*. Vol. 2, Nr.1 2000.
44. Evdokimov, Paul, *Ortodoxia*, traducere dr. Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1996.
45. Felea, Ilarion, *Religia culturii*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1994.

46. Filoramo, Giovanni, Marcello Massenzio, Massimo Raveri și Paolo Scarpi, *Manual de istorie a religiilor*, Editura Humanitas, București, 2003.
47. Frank, A. G., & B. Gills, *The World system: Five hundred years or five thousand?* Routledge, London, 1993.
48. Friedman, Thomas L., *The Lexus and the Olive Tree. Understanding Globalization*, Anchor, 2000.
49. Giddens, Anthony, *The Consequences of Modernity*, Polity, Cambridge, 1990.
50. Gilpin, Robert, *Economia mondială în secolul XXI, Provocarea capitalismului global* Editura Polirom, Iași, 2004.
51. Gilpin, Robert, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, 2001.
52. Goldenwijk, Berma Klein, „Religion and International Relations, Global Justice, Rights and Intercultural Agreements on Dignity”, Background paper, *Society for International Development*, Free University Amsterdam, noiembrie 2005.
53. Gopin, Marc, *Between Eden & Armaghedon: The Future of World Religions, Violence and Peacemaking*, Rodale Books, 2004.
54. Harris, Richard G., "Globalization, Trade, and Income", *Canadian Journal of Economics* 26, 1993.
55. Held, David et al, *Transformări globale, Politică, Economie și cultură*, Editura Polirom, Iași, 2004.
56. Held, David et al., *Transformări globale - Politică, economie și cultură*, Editura Polirom, Iași, 2004.
57. Held, David. Anthony McGrew (ed.), *Wie Global Transformations Reader. An Introduction to the Globalization Debate*, Polity Press, Cambridge, 2002.
58. Hoover, Dennis R., „ Introduction: Religion Gets Real", în Robert A. Seiple & Dennis R. Hoover, *Religion & Security, The New Nexus in International Relations*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2004.
59. Hopkins, A.G., "Introduction: globalization - An agenda for historians." în A.G. Hopkins (ed.), *Globalization in world history*, Pimlico, London, 2002.
60. Huntington, Samuel, *Ciocrnirea civilizațiilor si refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, Prahova, 1997.

61. I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Biserica Ortodoxă și Europa contemporană” (Cuvântul Sanctității Sale Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului, Patriarhia Română, 27 octombrie 1999), în *Candela Moldovei*, An VIII, Nr. 11, noiembrie, 1999.
62. I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Noul papă are o deosebită prețuire față de valorile Bisericii Ortodoxe”, în *Candela Moldovei*, An XIV, Nr. 5, mai, 2005, p. 19.
63. I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „O singură Europă – mai multe credințe”, în *Candela Moldovei*, An XIV, Nr. 10-11, octombrie-noiembrie, 2005.
64. Ică jr., Ioan, G. Marani, *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente, documente, analize, perspective*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002.
65. Inglehart, Ronald & Pippa Norris, *Rising Tide: Gender Equality & Cultural Change around the World* Cambridge University Press, New York, 2003.
66. J. Ali, Abbas, *Globalization of Business: Practice and Theory*, Havorth Press, 2000, p.5.
67. Jenkins, Philip, „Globalization and the Transformation of Christianity”, *Watch on the West, A Newsletter of Foreign Policy Research Institute's Center for the Study of America and the West*, Philadelphia, Vol. 3, Nr.2, Ianuarie 2002.
68. Jenkins, Philip, *The Next Christendom? The Coming of Global Christianity*, Oxford University Press, New York, 2002.
69. *Jihad vs. McWorld. Modul în care globalizarea și tribalismul remodelază lumea*, Editura Incitatus, București, 2002.
70. Johnston, Douglas, „Conflict Prevention and Peacebuilding: The Religious Dimension”, in Paul Van Tongeren, Malin Brenk, Marte Hellema, Juliette Verhoeven (ed.), *People Building Peace II: Successful Stories of Civil Society (Project of the European Centre for Conflict Prevention)*, L. Rienner Publishers, 2005.
71. Juergensmeyer, Mark, "Thinking Globally About Religion", în Mark Juergensmeyer, (ed.), *Global Religions*, Oxford University Press, 2003.
72. Juergensmeyer, Mark, *The New Cold War?: Religious Nationalism Confronts the Secular State* University of California Press, 1994.
73. Kellner, Douglas, *Globalization and the Postmodern Turn*, articol preluat de pe Internet, <http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/dk/GLOBPM.htm>, la data de 26.04.2004.

74. Laïdi, Zaki, "La Mondialisation comme phenomenology du monde", *Projet*, Nr.262, 2000.
75. Laidi, Zaki, *A World Without Meaning*, Routledge, London & New York, 1998.
76. Latouche, Serge, "La mondialisation démistifiée", în Goldsmith, Edward și Mander, Jerry (éd.), *Le procès de la mondialisation*, Fayard, 2001.
77. Lodge, G., *Managing globalization in the age of interdependence*, Pfeiffer and Co., San Diego, 1995.
78. Lossky, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad., studiu introductiv și note de pr. Vasile Răducă, Editura Bonifaciu, București, 1998.
79. Lubbers, Ruud și Jolanda Koorevaar, *Nation state and democracy in the globalizing world*, articol preluat de pe Internet, <http://www.xs4all.nl/-koorevaa/html/dynarnic.html>, la 28.04.2015.
80. Macintosh, R. Scott, „China's prosperity inspires rising spirituality", in *The Christum Science Monitor*, 9 Martie 2006, preluat de pe Internet, http://www.csmonitor.com/2006/0309/_p01s04-woap.html, la 9.03.2016.
81. Martin Shaw, „The Global Transformation of the Global Science", în *The Global Civil Society Ycarbook 2003*, Centre for Civil Society and Centre for the Study of Global Governance, LSE, London, 2003.
82. Mathews, Jessica T.. "Power Shift", in *Foreign Affairs*, 76, Ianuarie/Februarie 1997.
83. McGrew, A. & P. Lewis, "Conceptualizing global politics", in McGrew, A., Lewis, P. (Eds), *Glohal Politics: Globalization and the Nation State*, Polity Press, Cambridge, 1992.
84. McKinley, Brunson, *Dialogue among Civilizations*, The International Conference in Vilnius, 23-26 April 2001, publicată de către UNESCO, 2002, disponibilă pe Internet, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001259/125911e.pdf>.
85. Meyendorff, John, *Biserica Ortodoxă ieri și azi*, Editura Anastasia, București, 1996.
86. Mitchell, Claire, "Behind the ethnic marker: Religion and social identification in Northern Ireland", în *Sociology of Religion*, 66 (1), 2005.
87. Nairn, Moises, "The Five Wars of Globalization," in Robert C Art & Robert Jervis, *Internationa! Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, 6th edition, Longman, New York, 2003.
88. Paleologu, Alexandru, *Moștenirea creștină a Europei*, Editura Eikon, 2003.

89. Paul Hirst, Grahame Thompson, *Globalizarea sub semnul întrebării*, Editura Trei, București, 2002.
90. Petraru, Pr. Prof. dr. Gheorghe, *Misiologie Ortodoxă. I. Revelația lui Dumnezeu și misiunea Bisericii*, Editura Panfilius, Iași, 2002
91. Piei, Jean, „De quelques considérations lexicales et historiques à propos de la mondialisation”, în Michel Olivier Dolfus și Christian Grataloup (éd.), *Mondialisation. Les mots et les choses*, Karthala, 1999.
92. Popescu, Pr. Prof. dr. Dumitru, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
93. Popovici, Iustin, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, trad. de Adrian Tănăsescu, Mănăstirea Sfinții Arhangheli – Petru Vodă, 2002.
94. Popovici, Iustin, *Omul și Dumnezeu-om*, introducere și traducere Pr. Prof. dr. Ioan Ică și diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu 1997.
95. Ratzinger, Joseph și Damaskinos, Mitropolitul Elveției, *Moștenirea creștină a Europei*, ediție îngrijită și traducere de Viorica E. Ungureanu, Editura Trinitas, Iași, 2002.
96. Remond, Rene, *Religie și societate în Europa. Secularizarea în secolele al XIX-lea și XX - 1780-2000*, traducere de Giuliano Sfichi, Editura Polirom, Iași, 2003.
97. Riggs, Fred, *Globalization, Key Concepts*, articol preluat de pe Internet, <http://www2.hawaii.edu/fredr/glocon.htm>, la 2.11.2014.
98. Riggs, Fred, *Globalization, Key Concepts*, articol preluat de pe Internet, <http://www2.hawaii.edu/-fredr/glocon.htm>, la 2.11.2004.
99. Robertson, Roland, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage, London, 1992.
100. Robertson, Roland, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, SAGE Publications, London, 1992.
101. Platon, Alexandru-Florin, «Reforma gregoriană»: prefigurări și etape. «Cearta pentru Încălețirea» (1075-1122), în vol. „O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu”, Editura Polirom, Iași, 2010
102. Plămădeală, † Antonie Episcop, vicar patriarhal, *Biserica slujitoare în Sfânta Scriptură, în Sfânta Tradiție și în teologia contemporană*, în „Studii Teologice”, XXIV (1972), nr. 5-8

103. Plămădeală, † Antonie Episcop, *Biserica slujitoare*, teză de doctorat, în „Studii Teologice”, XXIV (1972), nr. 7-8
104. Plămădeală, † Antonie Episcop, *Ca toți să fie una*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979
105. Popa, Pr. Gheorghe, *Teologie și demnitate umană*, Editura Trinitas, Iași, 2003
106. Popescu Pr. Prof. Dr. Dumitru și Costache, Diac. Asist. Doru, *Introducere în dogmatică ortodoxă*, București, 1997
107. Popescu, Pr. A. M., *Despre sarcinile teologiei în vremea noastră*, în „Glasul Bisericii”, XXIX (1970), nr. 5-6
108. Popescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh., *Teologie și cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993
109. Popescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh., *Cultură globală și culturi particulare*, în „Ortodoxia”, nr. 1-2, anul LVII (2006)
110. Popescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh., *Hristos, Biserică, societate*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998
111. Popescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh., *O nouă strategie. Trei documente papale despre creștinismul răsăritean*, în vol. „Ortodoxie și contemporaneitate”, Editura Diogene, București, 1996
112. Ionescu, Pr. Prep. Dr. Răzvan Andrei și Lemeni, Lect. Dr. Adrian Nicolae, *Teologie ortodoxă și știință*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006
113. Ispas, Pr. Dr. Gheorghe, *Euharistia – Taina unității Bisericii. Aspecte teologice și practice*, Editura Basilica, București, 2008
114. Jaspers, Karl, *Texte filosofice*, București, 1986
115. Jones, A.H., *The Later Roman Empire 284-602. A Social Economic and Administrative Survey*, Oxford, 1964
116. Kent, J.P.C. și Painter, K.S., *Wealth of the Roman World ad 300-700*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications, London, 1977
117. Korten, D. C., *When corporations rules the world*, Kumarian Press, West Hartford, 1995

118. Koskela, Douglas M., *Ecclesiality and Ecumenism: Yves Congar and the Road to Unity*, Marquette University Press, 2008
119. Lazea, Dan, *Etica non-violenței între gândire slabă și moștenire creștină*, în vol. „Teologie și politică de la Sfinții Părinți la Europa unită”, Editura Anastasia, București, 2004
120. Lecca, Paulin, *Adevăr și pace*, Ed. Bizantină, București, 2003
121. Levillain, Philippe, *Dictionnaire historique de la papauté*, Fayard, Paris, 1994
122. Lolande, Andre, *Vocabulaire technique et critique de la Philosophie*, Paris, 1932
123. Lossky, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Editura Humanitas, București, 1998
124. Lossky, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, traducere de Lidia și Remus Rus, Editura Enciclopedică, București, 1993
125. Lossky, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Editura Anastasia, București, 1992
126. Macavei, Elena, *Pedagogie. Teoria educației*, Editura Aramis, bucurești, 1998
127. Manselli, Raoul, *Il cristianesimo nella civiltà' europea*, în *Europa cristiana. Un progetto* (a cura di Luciano Vaccario), Ed. Morcelliana, Brescia, 1979
128. Mantzaridis, G. I., *Globalizare și universalitate. Himeră și adevăr*, Editura Bizantină, București, 2002
129. Mantzaridis, Georgios, *Bogăția și sărăcia*, la data de 14 februarie 2012, [<http://www.crestinortodox.ro/diverse/bogatia-saracia-69506.html>].
130. Mantzaridis, Georgios, *Globalizare și universalitate*, traducere de Pr. Prof. Dr. Vasile Răducă, Editura Bizantină, București, 2002
131. Mantzaridis, Georgios, *Morala creștină*, vol. II, traducere de Diacon Drd. Cornel Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2006